

Оксана Тимофєєва

кандидат педагогічних наук, доцент,
Дунайський інститут Національного університету
«Одеська морська академія», м. Ізмаїл
<https://orcid.org/0000-0001-6645-5604>
tymofoksana@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСІБ КОМАНДНОГО ПЛАВСКЛАДУ МОРСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНОГО ФЛОТУ У ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Стаття присвячена питанню професійної комунікативної компетентності осіб командного плавскладу морського торговельного флоту у процесі підвищення кваліфікації. На підставі аналізу наукових розвідок та нормативних документів авторка визначає професійну комунікативну компетентність як інтегральну характеристику з іншомовною комунікативною компетентністю у складі та професійно важливу властивість. Це здатність розв'язувати комунікативні завдання іноземною мовою в умовах професійного спілкування засобами комунікативних знань та умінь під час виконання функціональних обов'язків особами плавскладу морського торговельного флоту. Були визначені специфічні умови професійної діяльності командного плавскладу, зовнішні та внутрішні фактори. Ефективність професійного спілкування на морі стає запорукою безпечного виконання функціональних обов'язків. Структурні частини професійної комунікативної компетентності становлять особливості досліджуваного питання. Були визначені наступні складові: фахова, іншомовна (з лінгвістичним, соціальним та комунікативним складниками), особистісна (професійно важливі комунікативні та особистісні якості), досвідна (когнітивний, інтерактивний та інтенціональний досвіди), професійна рефлексія (критичність та прагнення до самовдосконалення та саморозвитку) та емоційна (ставлення до співрозмовника та емпатія). Наголошується важливість постійного розвитку та самоосвіти, свідомості та саморефлексії осіб командного плавскладу морського торговельного флоту під час роботи у морі.

Ключові слова: професійна комунікативна компетентність; командний плавсклад; курси підвищення кваліфікації; досвідна складова; професійна рефлексія.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Морська індустрія має риси глобальності та транснаціональності. Українські моряки, як представники професії з міжнародним статусом, займають п'яте місце за кількістю займаних посад на міжнародному торговельному флоті. Це свідчить про компетентне та якісне виконання функціональних обов'язків. Одним із показників компетентності офіцерів торговельного флоту є ефективне професійне спілкування, що забезпечується розвитком професійної комунікативної компетентності.

Вимоги до професійної комунікативної компетентності осіб командного плавскладу регламентуються міжнародними нормативними документами, визначальним серед яких є Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ/78; STCW). Згідно з Конвенцією ПДНВ/78 комунікація майбутніх фахівців флоту вважатиметься успішною за умов їхньої повноцінної взаємодії з іншими членами багатомовного екіпажу, включаючи як безпосереднє, так і опосередковане спілкування у ході експлуатації судна та суднового обладнання [1]. Комунікація відбувається англійською мовою. Під час навчання у вищих закладах морської освіти курс «Англійська мова за професійним спрямуванням» розробляється на основі Типового модельного курсу з англійської мови ІМО (International Maritime Organization) з редагуванням 2015р. (Model Course 3.17 Maritime English). По закінченні курсу навчання та отриманні свого першого кваліфікаційного диплому (Certificate of Competency) офіцери торговельного флоту можуть займати посади третього помічника капітана або третього механіка. Вони володіють комунікативними навичками на визначеному конвенційними документами та національними вимогами рівні. Але попереду у них 5 років або 24 місяця праці (плавального цензу) до курсів підвищення кваліфікації. Тож рівень володіння морською англійською мовою та якість професійної комунікативної компетентності (ПКК) буде визначається безпосередньо під час роботи у морі старшим офіцерським плавскладом при заповненні таблиці оцінювання компетентностей по закінченні контракту та стафменеджерами компаній судновласника.

Актуальність теми зумовлена необхідністю розвитку професійної комунікативної компетентності осіб командного складу морського торговельного флоту під час проходження курсів підвищення кваліфікації. ПКК виступає запорукою ефективного, для моря – безпечного, виконання функціональних обов'язків. Функціональні обов'язки складають безпечне оперування судном та порозуміння між членами екіпажу.

Метою статті є визначення особливостей розвитку професійної комунікативної компетентності осіб командного складу морського торговельного флоту у процесі підвищення кваліфікації.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підвищення або підтвердження кваліфікації моряків відбувається у постійно діючих державних кваліфікаційних центрах та комісіях відповідно до вимог Конвенції ПДНВ/78 та національних вимог для заняття певних посад або виконання певних обов'язків на морських торговельних судах[2].

2. Виклад основного матеріалу. Компетентність визначається як здатність набувати та застосовувати знання та вміння в реальній життєвій ситуації або у професійній діяльності. Питання формування компетентнісних фахівців є однією з найбільш актуальних проблем сучасної освіти.

Для визначення поняття професійна комунікативна компетентність необхідно окреслити особливості комунікативної компетентності як комплексного інтелектуально-психологічного утворення особистості. Це наявність розвинених комунікативних якостей та здібностей, вмінь та навичок міжособистісного спілкування, знань мовних і мовленнєвих правил спілкування, норм етикету, культурних особливостей, умінь слухати та говорити. Зазначаємо вагомість вмінь використовувати ці знання відповідно до ситуації спілкування. Науковці (Ю. Ємельянов, В. Кан-Калик, Н. Кузьміна, В. Семіченко, Н. Тарасевич та ін.) надають ключову роль комунікативній компетентності в загальній професійній компетентності майбутнього фахівця. Будь-яка людська діяльність передбачає комунікацію.

На підставі комплексного аналізу наукових розробок (А. Андрієнко, Г. Архіпова, Н. Гез, О. Павленко, Н. Пруднікова, Ю. Федоренко, Н. Чернова та ін.) зауважимо, що обсяг поняття «професійна комунікативна компетентність» виявляється вужчим, ніж «комунікативна компетентність». Професійна комунікативна компетентність додатково має такі визначення як реалізація професійних функцій (О. Крюкова); сукупність комунікативних, конструктивних, організаторських умінь (В. Сластьонін); система рівнів

професійної майстерності (О. Савченко); спеціальна компетенція для вирішення конкретного професійного завдання (Л. Зеленська, Г. Селевко). Психологічна функція професійної комунікативної діяльності фахівця зумовлена його спроможністю сприймати й опрацьовувати отриману інформацію, виявляти увагу, емпатію, співчуття до співрозмовника, розуміти його невербальну мову, визначати оптимальні шляхи колективного досягнення поставлених цілей, розробляти колективні рішення й реалізувати їх. В цілому, сформованість професійної комунікативної компетентності у фахівця свідчить про наявність теоретичної бази та практичної готовності до виконання завдань професійної діяльності.

Погоджуємося з думкою Н. Сура, що ПКК, як необхідна сума знань, умінь і навичок, визначає ступінь сформованості професійної діяльності індивіда, стилю професійного спілкування та його особистості як носія визначених цінностей, ідеалів і професійної свідомості [3, с. 8].

Доречним є зауваження О. Туринської щодо наявності комунікативного потенціалу людини в умовах конкретної фахової діяльності як запоруки формування професійної комунікативної компетентності. Комунікативний потенціал можна уявити у вигляді системи значущих для фахівця відносин, умінь і навичок спілкування [4]. В цілому, сформована професійна комунікативна компетентність передбачає самостійний та усвідомлений вибір фахівця щодо комунікативних стратегій, навичок, умінь, тощо, доречних під час виконання функціональних обов'язків. Безперечно, розуміння людиною професійного мовлення становить основу її професійної ідентичності. Що більше, якщо «мовлення репрезентує ідентичність людини» [5, с. 96], то професійне мовлення виявляє профіидентичність фахівця.

Питання формування комунікативної компетентності фахівців морської галузі під час навчання розглядається сучасними дослідниками в цілому або окремі аспекти: С. Буценко, Л. Ступіна, О. Тирон, С. Чорний, С. Чернявська, інші. Для дослідження проблеми професійної комунікативної діяльності фахівців морської галузі визначальним є факт включення до обов'язків морських

торговельних офіцерів завдання знати та використовувати англійську мову як засіб професійного та побутового спілкування в міжнародному екіпажі [1]. Доходимо висновку, іншомовна комунікативна компетентність є інтегральною частиною професійної комунікативної компетентності моряків. Під іншомовною комунікативною компетентністю розуміється «здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Вона базується на знаннях, навичках і вміннях, але ними не вичерпується, обов'язково охоплюючи особистісне ставлення до них людини, а також її досвід, який дає змогу «вплести» ці знання в те, що вона вже знала, та її спроможність збагнути життєву ситуацію, у якій вона зможе їх застосувати» [6, с. 12]. Більш того, саме іншомовна комунікативна компетентність дає змогу використовувати англійську мову як засіб міжкультурного спілкування, як інструмент у діалозі культур і цивілізацій світу, що є життєво необхідною умовою та вимогою конвенційних документів у міжнародних, багатонаціональних, релігійно та культурно різнорідних екіпажах.

Багатонаціональні екіпажі та визнання англійської як робочої мови на міжнародному флоті складають особливості формування ПКК. Також до особливостей відносимо специфічні умови праці: підвищені психофізіологічні навантаження, які можуть викликати нервово-емоційну напругу, хронічну втому, спричиняти деструктивні зміни у структурі особистості, зокрема й комунікативні зриви. Це фактори зовнішнього середовища, різка зміна кліматичних зон, зміна часових поясів. До специфічних умов праці також відносимо шум і вібрацію судна, наявність великої кількості синтетичних матеріалів, вахтовий режим роботи, суміщеність просторових зон відпочинку й праці, тощо. Вищезазначені фактори впливають на якість професійної та соціальної комунікації на борту судна.

С. Козак розглядає професійну комунікативну компетентність майбутніх фахівців морського флоту як сформовану в процесі навчання іноземної мови здатність вільно і адекватно до умов соціально-рольових ситуацій професійної діяльності розуміти й зумовлювати відповідні мовленнєві висловлювання

згідно з теоретичними положеннями і знаннями, що виконують інформаційно-комунікативну функцію, а також практичні вміння та навички, які забезпечують перцептивно-комунікативну та інтеракційно-комунікативну функції спілкування за допомогою засобів іноземної мови [7, с. 12].

Визначаємо професійну комунікативну компетентність фахівців морського торговельного флоту як інтегральну характеристику та професійно важливу властивість; це здатність розв'язувати комунікативні завдання іноземною мовою в умовах професійного спілкування засобами комунікативних знань та умінь, необхідних для ефективною та безпечною експлуатації судна та управління судновим екіпажем. Запорукою безпеки на морі стає ефективна професійна комунікація під час вирішення професійних завдань. Цікавим є визначення ефективного спілкування стандартами CDIO як «уміння отримувати інформацію та ділитися нею під час активної співпраці» [8, с. 5].

Для визначення особливостей формування ПКК осіб командного складу морського торговельного флоту у процесі підвищення кваліфікації визначено структурні частини. Здебільшого науковці виділяють такі компоненти: мотиваційний, когнітивний та особистісно-комунікативний (В. Пляка); когнітивний, емоційний, поведінковий (Н. Сушик); комунікативно-мовленнєвий, соціально-перцептивний й інтерактивний (О. Корніяка); професійно-дискурсивний, лінгвістичний, діяльнісний, лінгвосоціокультурний, інформаційно-технологічний і стратегічний (А. Літвінчук).

Доречним вважаємо виділення наступних складових структури ПКК фахівців морського торговельного флоту: фахова складова (використання іноземної мови для вирішення фахових завдань), іншомовна (з лінгвістичною, соціальною та комунікативною частинами), особистісна (професійно важливі комунікативні та особистісні якості, перцептивні здібності фахівця та орієнтованість). Розвиток цього компонента передбачає самопізнання особистості та пізнання партнерів зі спілкування, окрім необхідних знань у сфері спілкування. Також додаємо до цього складника уміння ефективно використовувати різні засоби вербального та невербального спілкування.

Згідно до мети нашого дослідження, важливим компонентом для ПКК у процесі підвищення кваліфікації визначаємо досвідну складову (досвід використання іноземної мови у процесі вирішення професійних завдань) [9]. Розкриємо сутність цього складника. Автори виділяють, по-перше, когнітивний досвід (індивідуально-своєрідні способи переробки іншомовної інформації у вигляді індивідуальних відмінностей в сприйнятті, аналізі, структуризації, категоризації, оцінюванні того що відбувається). Цей досвід включає в себе, окрім змістовного елемента, регулятивний (регулювання мовної діяльності та поведінки) та процесуальний елементи (послідовність виконання мовних дій). По-друге, це інтерактивний досвід як взаємодія з устаткуванням та людьми, що є доречним для функціонування системи «людина – судно» та «людина – людина». По-третє, це інтенціональний досвід, а саме переваги, переконання та умонастрої, якими фахівець керується у процесі виконання функціональних обов'язків. Саме ця складова формується під час роботи на морі та стає своєрідним індикатором якості професійного спілкування. На курсах підвищення кваліфікації фахівці мають змогу отримати теоретичні знання з необхідних питань та імплементувати набуті навички.

Додатково звертаємо увагу на такий складник ПКК як професійну рефлексію яка передбачає навички аналізувати власні думки й переживання у зв'язку з професійною комунікативною діяльністю та високу критичність стосовно власної діяльності, прагнення до вдосконалення(О. Тур) [10]. За твердженням Д. Шона, рефлексія це уміння професіонала інтегрувати власний досвід, теоретичні знання та дослідницький підхід з метою пошуку оптимального вирішення неоднозначних практичних завдань та проблем. Такій підхід стає показником високого рівня професіоналізму, для якого властивими є обдуманість та гуманістичність. Вона детермінує особливу форму активності, спрямовану на самоконтроль за особистісними проявами в різних ситуаціях професійної діяльності.

Вважаємо доречним додати такий компонент ПКК як емоційний. Розкриваючи зміст цього компонента, дослідник С. Петрушин наголошує на

важливості досвіду різноманітного спілкування, позитивному ставленні та налаштуванні на партнера зі спілкування, емпатії. Емоційна складова розвиває гуманістичну установку на спілкування, інтерес до іншої людини, готовність вступати з нею в міжособистісні, діалогічні взаємини, інтерес до власного внутрішнього світу [11].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Запорукою професійної комунікативної компетентності командного плавкладу морського торговельного флоту виступає успішний особистісний розвиток індивіда, його розвивальний та усвідомлений міжособистісний досвід, який органічно пов'язаний з формами міжособистісної поведінки та здібностями. Вищезазначені компоненти ПКК притаманні фахівцям, які вже мають власний і, доволі вагомий досвід роботи, спілкування у процесі виконання функціональних обов'язків у специфічних умовах праці. Порівняно з курсантами, слухачі курсів підвищення кваліфікації становлять категорію компетентних учасників комунікації. Вони вже мають змогу корегувати задля якості свої комунікативні навички. Також вони усвідомлюють які ще стратегії та знання необхідно набути. Тож під час проходження курсів підвищення кваліфікації розвиток ПКК набуває практичної орієнтованості, значущості та вагомості.

Зазначаємо необхідність розробки методів цілеспрямованого формування зазначених компонентів ПКК фахівців морського торговельного флоту у процесі підвищення кваліфікації. Цей процес передбачає високий рівень свідомості та саморефлексії, готовності до постійного розвитку та самоосвіти.

Список використаних джерел

1. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, (STCW, amended in 2010)
URL:[http://www.imo.org/en/about/conventions/listofconventions/pages/international-convention-on-standards-of-training,-certification-and-watchkeeping-for-seafarers-\(stcw\).aspx](http://www.imo.org/en/about/conventions/listofconventions/pages/international-convention-on-standards-of-training,-certification-and-watchkeeping-for-seafarers-(stcw).aspx).
- 2.<http://www.itcs.org.ua/ua/normativna-baza-v-sferi-pidgotovki-ta-diplomuvannya-moryakiv>
3. Сура Н. А. Навчання студентів університету професійно орієнтованого спілкування іноземною мовою : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2005. 20 с.

4. Туринська О. Є. Комунікативна компетентність правоохоронців як умова їх ефективної професійної діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 185–195.
5. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность : монография. Москва : МОСУ, 2001. 272 с.
6. Ніколаєва С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу. *Іноземні мови*. 2010. № 2. С. 11–17.
7. Козак С. В. Формування іномовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2001. 22 с.
8. Международный семинар по вопросам инноваций и реформированию инженерного образования “Всемирная инициатива CDIO” : материалы для участников семинара / под ред. Н. М. Золотаревой, А. Ю. Умарова. Москва : МИСиС, 2011. 60 с.
9. Ягупов В. В. Професійна комунікативна компетентність диспетчерів управління повітряним рухом: поняття, сутність і зміст. Ягупов В. В., Кміта Є. В. *Педагогические науки. Проблемы подготовки специалистов*. 2012. URL: http://www.rusnauka.com/4_SND_2013/Pedagogica/2_127258.doc.htm
10. Тур О. М. Професійно-комунікативна компетентність майбутнього документознавця: зміст і структура. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. 2014. № 2. С. 53–57.
11. Петрушин С. В. Психологический тренинг в многочисленной группе (методика развития компетентности в общении в группах от 40 до 100 человек): учебное пособие. Екатеринбург : Деловая книга, 2000. 256 с.

References

1. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, (STCW, amended in 2010) URL: [http://www.imo.org/en/about/conventions/listofconventions/pages/international-convention-on-standards-of-training,-certification-and-watchkeeping-for-seafarers-\(stcw\).aspx](http://www.imo.org/en/about/conventions/listofconventions/pages/international-convention-on-standards-of-training,-certification-and-watchkeeping-for-seafarers-(stcw).aspx) [in English]
2. *Normatyvna baza v sferi pidgotovky ta dyplomuvannya moryakiv*. *Inspectsia po pidgotovtsi ta dyplomuvannyu moryakiv* [Legislation base of training and certification of seafarers. The Inspection for Training and Certification for Seafarers] URL: <http://www.itcs.org.ua/ua/normativna-baza-v-sferi-pidgotovki-ta-diplomuvannya-moryakiv> [in Ukrainian]
3. Sura N. A. *Navchannya studentiv universytety profesiyno orientovanogo spilkuvannya inozemnoyu movoyu* [The teaching of university students of professionally-oriented foreign language communication] : avtoref. dis. ...kand. ped .nauk : 13.00.04. Luhansk. 2005. 20 p. [in Ukrainian]
4. Turynska O. E. *Komunikatyvna kompetentnist' pravoohorontsiv yak umova iyh efektyvnoiy profesiynoiy diyal'nosti* [Communicative competence of police as the condition for their efficient professional activities]. *Naukovyi visnyk L'vivskogo derzhavnogo universytetu vnytrishnih sprav* [Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs.]. 2012. No. 1. P. 185–195. [in Ukrainian]
5. Shneider L. B. *Professional'naya Identichnost'* [Professional Identity] : monografiya Moscow: MOSU, 2001. 272 p. [in Russian]
6. Nikolayeva C. Yu. *Tsili navchannya inozemnih mov v aspekti kompetentnistnogo pidhody* [The purposes of foreign language teaching in the view of competent approach.]. *Inozemni movy*. [Foreign Languages]. 2010. No. 2. P. 11–17. [in Ukrainian]
7. Kozak S. V. *Formuvannya inomovnoiy komunikatyvnoiy kompetenziyi maibutnih fahivziv mors'kogo floty* [The formation of foreign language communicative competence of future seafarers] : avtoref.dis.kand.ped.nauk : 13.00.04. Odessa. 2001. 22 p. [in Ukrainian]

8. *Mezhdunarodniy seminar po voprosam innovaziy i reformirovaniyu inzhenerenogo obrazovaniya "Vsemirnaya initsiativa CDIO"* [The International symposium on innovation and reformation of engineering education "World Initiative CDIO"] : *materialy dlya uchastnikov seminara*. Editor N. M. Zolotaryeva, A. Y. Ymarov. Moscow : MIC&C, 2011. 60 p. [in Russian]

9. Yagupov V. V. and Kmita E. V. *Profesiy'na komunikativna kompetentnist' dyspetcheriv upravlinnya povitryanym ruhom: ponyattya, sutnist' i zmist* [The professional communicative competence of operator of air traffic: notions, structure and content]. *Pedagogicheskiye nauki. Problemi podgotovki specialistov*. [Pedagogical Sciences. Problems of training of experts]. 2012. URL: http://www.rusnauka.com/4_SND_2013/Pedagogica/2_127258.doc.htm [in Ukrainian]

10. Tur O. M. *Profesiyno-comunicativna kompetentnist' maibutnyogo dokumentoznavtsya: zmist i structura* [The professional communicative competence of future case-managers: content and structure]. *Naykovi zapiski Ternopil'skogo nazional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni V.Gnatyuka* [The Scientific Notes of Ternopol National Pedagogical University after V. Gnatyuk. Pedagogics]. 2014. No. 2. P. 53–57. [in Ukrainian]

11. Petrushin S. V. *Psihologicheskii trening v mnogochislennoi gruppe (metodika razvitiya kompetentnosti v obzheniyi v gruppah ot 40 do 100 chelovek) : uchebnoe posobie* [Psychological training in a numerous group (the methods of development of competence in communication in the groups of 40 to 100 persons)] : study book. Ekaterinburg : Delovaya kniga, 2000. 256 p. [in Russian]

Oksana Tymofieieva. The Peculiarities of Merchant Marine Officers' Professional Communicative Competence Formation During the Qualification Courses

The article deals with the professional communicative competence of seafarers (merchant marine officers) during the qualification courses. The author defines the notion the professional communicative competence on the basis of the investigation of scientific researches and international regulations. This notion is stated as integrated characteristic with the foreign language communicative competence in its content and professionally important feature. It is the ability to solve communicative tasks using foreign language. The conditions are professional communication with the help of communicative skills and knowledge while performing the duties. The specific conditions of professional activities of merchant marine officers, external and internal factors have been identified. The professional communication efficiency is considered to be the guarantee of safety performance of responsibilities at sea. The peculiarities of the investigated problem are the structural parts of the professional communicative competence. The following constituents have been specified: professional, foreign language (linguistic, social and communicative contents), personal (professionally important communicative and personal traits), experienced (cognitive, interactive and intentional contents), professional reflection (criticality, commitment to self-improvement and personal development) and emotional intelligence (attitude towards the interlocutor and empathy). The importance of constant development and self-education, awareness and self-reflection of the merchant marine officers during their job at sea has been underlined in this paper.

Key words: professional communicative competence; merchant marine officers; qualification courses; experienced constituent; professional reflection.